

Віктор Мадзігон, науковий співробітник
Інституту педагогіки АПН України
м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТЬ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано основні підходи щодо визначення організаційно-педагогічної суті управління шкільним виробництвом; розкрито основні закономірності її формування та охарактеризовано комплекс методів для успішної реалізації системно-цільового підходу до формування організаційно-педагогічної структури управління шкільним виробництвом.

Постановка проблеми. У сучасних умовах докорінної розбудови незалежної української держави й перехід від планової до ринкової економіки все більше потребують розв'язання проблем трудової підготовки молоді, підготовки її до життя у сучасному суспільстві. В умовах ринкової економіки, яка передбачає різноманітні форми власності на засоби виробництва та землю, складаються надзвичайно складні умови для функціонування шкільного виробництва. Як у місті, так і в селі поруч з комерційними підприємствами все більшого розвитку набуває шкільне виробництво (госпрозрахункові майстерні, цехи, МНВК, фермерські господарства і т.п.), що, в свою чергу, диктує нові правила реформування традиційних форм організації шкільного виробництва (шкільних заводів, цехів, виробничих бригад, навчально-виробничих об'єднань школярів, трудових загонів, навчально-виробничих господарств і т.п.).

У цих умовах рішуче зростає роль загальноосвітньої школи у формуванні особистості нової доби. Проте необхідно сказати про значне зниження уваги до трудової підготовки всіх суспільних інститутів у тому числі й школи.

У педагогічній науці сьогодні спостерігається значний розрив між педагогічною теорією і практикою, між трудовою діяльністю суспільства і навчально-виховним процесом молоді, доволі часто пріоритетнішими стають економічні й комерційні інтереси та прагнення на шкоду трудовому вихованню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема залучення учнів до продуктивної праці тривалий час перебувала в центрі уваги багатьох педагогів-дослідників і вчителів-практиків Цій проблемі присвячені фундаментальні монографії і дисертаційні дослідження вітчизняних вчених: С.І.Гореславського, Й.М.Гушуля, О.М.Коберника,

В.Г.Кузя, В.М.Кухарського, Г.Є.Левченка, В.М.Мадзігона, І.К.Матюши, Н.Г.Ничкало, В.М.Оржеховської, А.М.Пашинського, Б.О.Попова, М.М.Скаткіна, Д.О.Сметаніна, Д.Л.Сергієнка, Д.М.Тарнопольського, М.П.Тименка, Г.В.Терещука, І.Г.Ткаченка, С.І.Ткачука, Д.О.Тхоржевського, А.Х.Тураєва, М.Д.Ярмаченка.

У низці досліджень, зокрема в дисертаціях А.В.Вихруща, С.П.Дем'ячука, М.В.Левківського, В.І.Рака та ін. висвітлено окремі історичні аспекти трудового навчання школярів в Україні.

Проте на сьогодні практично відсутні дослідження, спрямовані на розробку організаційно-педагогічних основ функціонування шкільного виробництва. Недостатня вивченість теоретико-дидактичних і методичних аспектів організації шкільного виробництва в умовах ринку праці, суттєві прогалини у розв'язанні цієї проблеми викликані такими суперечностями:

- між зростаючими вимогами сучасного виробництва до кваліфікації робітників і рівнем трудової підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів;

- між необхідністю організації технологічної профільної підготовки учнів старшої школи і відсутністю відповідної навчально-виробничої бази для її здійснення.

Загострення вказаних суперечностей посилюється причинами теоретичного і прикладного характеру, а саме:

- відсутній цілісний системний підхід до організації шкільного виробництва в умовах ринкових відносин і ринку праці;

- не розроблені способи зняття, регулювання суб'єктивних труднощів, що виникають в організації шкільного виробництва з урахуванням регіональних особливостей функціонування загальноосвітніх навчальних закладів;

- відсутні чіпкі позиції щодо організаційних форм

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТЬ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

шкільного виробництва та вибору об'єктів праці.

Мета статті. Розкрити організаційно-педагогічну суть управління шкільним виробництвом.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах проблема трудового виховання і соціальної адаптації молоді до життя та праці повинна розглядатися як головна проблема суспільства. Адже від того, як молодь буде ставитись до праці, як вона буде продуктивно працювати залежатиме майбутнє нашої держави. Трудове становлення конче необхідне для надання учням переконання і власної впевненості у практичній придатності до праці, послужить кроком до практичної ролі дорослих. Проте сучасні освітні моделі все більше і більше відлучають молодь від реального дорослого світу матеріального виробництва.

Дуже важливо залучати молодь до реальних видів діяльності, не використовувати її у другорядних ролях помічників або фрагментарної практики.

Діяльність, – як зазначав А.Н. Леонтьєв, – це не реакція на сукупність реакцій, а система, яка має будову, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток”. При цьому “діяльність людського індивіда є системою, яка включена в систему відносин суспільства. Поза цими відношеннями людська діяльність взагалі не існує. Окрім того, “в суспільстві людина знаходить не просто зовнішні умови, до яких вона повинна пристосовувати свою діяльність, а що саме ці суспільні умови несуть у собі мотиви і цілі її діяльності, її засоби і способи, одним словом – суспільство продукує діяльність, яка створює його індивідів” [1].

Така діяльність може набути реальної продуктивної спрямованості, а її організація завершитись формуванням інфраструктури навчального виробництва, фірми або шкільного заводу чи фермерського господарства, які дозволяють активізувати різні за складністю види діяльності з тим, щоб кожен учень зміг сформувати свої трудові мотиви і життєву мету.

При цьому слід враховувати те, що праця завжди була основою людського існування, засобом для створення добробуту людського життя і культури.

Необхідно, щоб кожна дитина була зайнята працею, в якій поєднуються розумові і фізичні зусилля. І чим елементарніша і одноманітніша продуктивна праця, тим важливіше, щоб вона була засобом досягнення творчого замислу, ідеї “Робота обов’язково повинна бути пов’язана з інтелектуальним замислом, – писав В.О. Сухомлинський, – у здійсненні якого молода людина бере сама участь” [4].

Проте не завжди і не всяка праця учнів приносить їм користь, сприяє фізичному і духовному розвитку особистості. Лише за умови дотримання певних педагогічних вимог дитяча

праця виявляє своє виховне і розвивальне значення. До таких вимог належать:

- 1) усвідомлення учнями трудового завдання і його суспільного значення;
- 2) посиленість праці і відповідність її виховним та індивідуальним особливостям учнів;
- 3) безпечність різних видів дитячої праці;
- 4) моделювання або максимальне зближення дитячої і дорослої праці (моделювання різних реальних виробничих ситуацій);
- 5) економічна доцільність;
- 6) наступність у наростанні складності трудових завдань (систематичність);
- 7) раціональне чергування фізичних і розумових видів праці;
- 8) політехнічний і профорієнтаційний характер видів трудових завдань;
- 9) творчий характер праці організованої на принципах самоуправління, колективної відповідальності з урахуванням потреб і здібностей кожного учня.

Сучасна школа як базовий елемент життєдіяльної структури демократичного суспільства, яке постійно вдосконалюється, повинна виховувати молоде покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких воно живе і буде жити й працювати. Адже сучасному виробнику необхідні високоорганізовані, ініціативні працівники, які володіють принципово новим мисленням, новою технологічною культурою трудової діяльності, адаптовані до умов жорсткої конкуренції.

Створення сприятливих умов для залучення молоді у ранньому віці до суспільно корисної і продуктивної праці є свідченням рівня піклування суспільства про підростаюче покоління і характеризує рівень готовності, відповідальності та ставлення до вимог організації праці в умовах ринку.

Ось чому дуже важливо залучати молодь до реальних видів діяльності, не використовувати її у другорядних ролях помічників або фрагментарної практики. Таку реальну трудову діяльність можливо організувати виходячи з традиційного або інноваційного педагогічного досвіду роботи освітянських установ з організації максимально наближених умов функціонування навчального виробництва. Виробництва, в процесі якого молодь залучається до сфери продуктивної діяльності, яку сама обирає і розробляє власну програму освітньо-виробничої діяльності разом з професіоналами майстрами, наставниками, вчителями, роздумуючи і узагальнюючи свій практичний досвід, приміряючи себе до майбутньої професійної діяльності, використовуючи при цьому реальні навчально-

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТЬ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

виробничі ситуації ринкової економіки. Така діяльність може набути реальної продуктивної спрямованості, а її організація завершиться формуванням інфраструктури навчального виробництва, фірми або шкільного заводу чи фермерського господарства, які дозволяють активізувати різні за складністю види діяльності з тим, щоб кожен учень зміг сформулювати свої трудові мотиви і життєву мету.

Шкільне виробництво, як і будь-яке інше, повинно мати свою організаційну структуру і систему управління.

В основу розв'язання цих проблем повинен бути покладений системно-комплексний підхід, що дозволяє розглядати параметри структури управління з урахуванням їх органічних зв'язків із зовнішнім середовищем, соціально-педагогічною метою, виробничо-технічною базою, інженерно-педагогічними кадрами. При пошуках і обґрунтуванні раціональних організаційно-педагогічних шляхів розв'язання завдань управління навчальним виробництвом необхідно враховувати, що організація складається, як правило, з великої кількості взаємопов'язаних елементів, різних за своїм призначенням.

Значна частина цих елементів характеризує матеріально-технічну структуру організації: предмети, засоби праці, технологічну документацію, інформаційно-технічні моделі, технологічні картки і правила, які передбачають послідовність здійснення навчально-виробничого процесу. Решта елементів цього складного процесу визначає соціально-педагогічну і економічну структуру організації. До неї належать учні, інженерно-педагогічні кадри, їх професійна підготовка, навчально-виробничі підрозділи, характер розподілу повноважень з урахуванням учнівського самоврядування, соціально-психологічний клімат, традиції виховання в організації, стиль управління та інші параметри.

Управляти – значить розв'язувати завдання, що допоможуть передбачити оптимальні шляхи розвитку. За змістом управління є процес переробки інформації, який складається з трьох базових етапів: збір інформації, її перетворення та видана управлінського рішення. За формою управління як систему можливо розділити на дві підсистеми: керуюча (вищого рівня) та керована (нижчого рівня) [5].

Взаємодія між цими підсистемами означає обмін інформацією. Від керуючої підсистеми направляється “командна інформація”, із зворотного напрямку – інформація про функціонування керованої підсистеми (елемент зворотного зв'язку). Інформаційний підхід дозволяє раціонально обґрунтувати теорію процесів управління різноманітними системами.

Характерно, що система управління шкільним виробництвом є типовою відкритою системою, як і всі системи освіти, в якій здійснюється постійний обмін інформацією не лише внутрішнього функціоналізму, а й органічних інформаційних зв'язків із зовнішнім соціальним середовищем, в якому вона представлена як невелика підсистема.

Науково-прикладні функції удосконалення організації і управління суспільно корисною і продуктивною працею молоді, як правило, проектується залежно від конкретних навчально-виробничих об'єднань, комплексів або господарств, які виконують певні функції в досягненні соціально-педагогічної мети. При цьому організація і управління розглядається як соціально-педагогічна, економічна та суспільна єдність “органічної системи”, яку вона віддзеркалює і в якій функціонує.

У той же час організація – це соціальний колектив, а тому, вона закономірно володіє важелями управління, має свій власний шлях розвитку, засоби управління, забезпечуючи оптимальне виконання особистісних і соціально-орієнтованих функцій.

Виходячи із цього проектування організаційно-педагогічної структури, управління шкільним виробництвом повинно здійснюватися на основі наукових знань про соціальні системи, формування структур управління ними, а також міжособистісних стосунків у трудовому колективі тощо. Тому завдання проектування організаційно-педагогічної структури управління шкільним виробництвом не можна розв'язати суто математичним шляхом. Таку структуру потрібно не тільки вибудовувати на теоретичному рівні, а й практично “вирощувати”, розпочинаючи з діагностики, пошуку й аналізу причинно-наслідкових залежностей і закінчуючи вибором оптимальних варіантів її ефективності.

В.М.Мадзігон виділяє такі основні закономірності формування організаційно-педагогічної структури управління шкільним виробництвом:

1. Визначення кінцевих цілей діяльності як вихідної основи створення організаційно-педагогічної структури. Але це не повинно зводитися до спрощеного, механічного зіставлення елементів системи, дерева цілей і складу структурних підрозділів, оскільки цілі – це лише один з факторів формування структури поряд з розміром організації, навчально-виробничою технологією, характером середовища і т.д.

2. Системний розгляд організаційної структури полягає у визначенні “повної організаційно-педагогічної задачі”, диференційованої і взаємозалежної сукупності дій, необхідних для

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТЬ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

досягнення кінцевої мети і встановлення того, які дії виконуються усередині організації, а які – поза нею (принцип організації як відкритої системи). Системний підхід реалізується також у формі виділення визначальних змінних (цілі, середовище, технологія), змінних управління (структура, процеси, поведіння) та при аналізі кількісних і якісних зв'язків між компонентами системи.

3. Варіантно-технологічна систематизація принципів характеристик організаційної структури, що визначаються не тільки складом і підпорядкованістю підрозділів, а й усім організаційним механізмом функціонування. Серед цих характеристик основними є: *тип диференціації структури* (лінійно-функціональна, матрична, проектна); *співвідношення централізації і децентралізації* у прийнятті рішень; *ступінь регламентації й автоматизації* процесів управління; *характер* застосовуваних засобів контролю; *вимоги до інженерно-педагогічних кадрів*, їх професійно-кваліфікаційного складу, *стереотипів поведінки* і т.п. Кожна така сукупність характеристик може бути виділена як одна з моделей організаційної системи механічного й органічного типу чи проміжних між ними типів.

4. Багатофакторна оцінка вимог до системи управління з боку об'єкта управління передбачає комплексну оцінку умов, у яких функціонує дана система. Чим більше значення науково-педагогічних і технічних цілей у порівнянні з виробничими, чим ближче тип виробництва до одиничного та дрібносерійного, чим складніші технологічні процеси і зв'язки з кооперації робіт, чим більше розосереджені ланки організації, чим різноманітніші джерела зовнішніх впливів та інформаційних надходжень, тим більш обґрунтованим є застосування програмно-цільових, матричних форм організації в порівнянні з лінійно-функціональною структурою і т.п.

5. Проблемна організаційного механізму функціонування системи управління передбачає визначення не тільки складу, підпорядкованості і чисельності підрозділів апарату управління, а й відносин між ними і процесами, за допомогою яких ці зв'язки реалізуються [2, 170 – 171].

Організаційно-педагогічна структура управління шкільним виробництвом має свою особливість. Для неї характерна наявність великої кількості базово-елементних структур, основними з яких є:

Навчально-виховна структура шкільного виробництва визначається метою і завданнями трудового виховання молоді, організацією загально-трудової і професійної підготовки учнів.

Метою здійснення цих завдань є створення умов, які сприяють всебічному розвитку кожної

особистості, що в поєднанні зміцнює морально-психологічний клімат в учнівському трудовому колективі, базових підприємств та навчальних закладів, забезпечує успішну трудову і виробничу підготовку молоді в процесі суспільно корисної і продуктивної праці.

Навчально-виробнича структура – це форма упорядкування шкільного виробництва: навчально-виробничих цехів і дільниць на базових підприємствах, в МНВК, міжшкільних виробничих майстернях, робочих кімнатах допоміжних елементів навчально-матеріальної та виробничої бази з точки зору їх взаємозв'язку і розміщення на навчально-виробничих площах, забезпечуючи на практиці умови реалізації принципу поєднання навчання з продуктивною працею.

Технологічна структура навчального виробництва визначається будовою матеріально-технічних та енергетичних процесів і співвідношенням використання навчально-виробничих засобів, взаємозв'язками між основними (базовими) і допоміжними елементами шкільного виробництва, навчальною спеціалізацією та завантаженням навчально-виробничих площ і т. ін.

Економічна структура шкільного виробництва базується на самофінансуванні (частковому, повному або змішаному госпрозрахунку), а також на бюджетному фінансуванні.

Враховуючи теорію і практику управління, можна виокремити такі етапи управління: цілепокладання; планування (прогнозування); організація; контроль (сигналізація, аналіз); регулювання (коригування, стимулювання); саморегулювання.

Щоб забезпечити ефективність управління необхідно домогтися єдності дії, цілеспрямованості роботи всіх структур шкільного виробництва, чіткої взаємодії всіх його елементів. Важливо при цьому враховувати стан всієї системи управління і окремих її ланок, для яких характерна наявність власних закономірностей.

У педагогічній науці і практиці існує багато класифікацій методів управління освітніми системами. У їх основу покладені різні наукові підходи до способів організації взаємодії та взаємовідносин керівника і підлеглих. Наведемо один із можливих прикладів класифікації, які є найбільш типовими для моделі взаємодій: організаційно-педагогічні; розпорядчі; виробничо-методичні; соціально-психологічні; ринково-економічні.

Усі методи насамперед забезпечують, організацію, тобто передачу інформації про стан функціонування організації, але можливі відхилення від стану рівноваги та необхідні дії з

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТЬ УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

метою усунення відхилень від передбаченої мети управління.

У цілому вирішальну роль у формуванні організаційно-педагогічної структури управління шкільним виробництвом відіграють висококваліфіковані досвідчені експерти, керівники і практики. При формуванні даної структури варто дотримуватися основних принципів, характерних для створення організаційних структур управління базовим підприємством. При цьому враховуються такі педагогічні вимоги до них:

- встановлення балансу між економічністю структури і здатністю розв'язувати все коло поставлених перед нею завдань;

- досягнення достатньої наближеності керівників до навчального виробництва (за рахунок зменшення ланок в апараті управління) і дотримання раціональних форм управління (обмеження максимально допустимого числа підлеглих в одного керівника), що може збільшити кількість ланок в оргструктурі;

- скорочення протяжності комунікацій між підрозділами, ліквідація проміжних ланок та інші заходи;

- виділення самостійних підрозділів на основі раціонального поєднання адміністративно-педагогічних та економічних форм і методів управління;

- створення організаційно-економічних умов для ефективного використання інформаційно-обчислювальної техніки;

- створення умов для розширення внутрішньоорганізаційного господарського розрахунку [3, 90].

При проектуванні організаційно-педагогічної структури управління шкільним виробництвом необхідно дотримуватися таких вимог: структура управління мусить мати оптимальне число ієрархічних ступенів, бути адаптивною, тобто здатною до загальних і часткових змін управління, якості окремих елементів, а також до змін у зв'язку з нагромадженням досвіду функціонування (самовдосконалення); у системі управління необхідно домагатися скорочення шляхів проходження інформації; за виконання кожної елементарної функції управління повинен повністю відповідати один працівник органу управління. При зводі декількох елементарних функцій управління усі виконавці кожної елементарної функції повинні бути підпорядковані виконавцеві укрупненої функції; розподіл функцій управління між виконавцями і побудова ієрархічних ступенів в органі управління повинні передбачати раціональний ступінь централізації, при якому, з

одного боку, досягаються потрібна спеціалізація і велика повнота використання технічних засобів управління, а з іншого – забезпечується достатня оперативність управління.

Таким чином, структура управління відбиває стабільну упорядкованість її логічних елементів та відношень, а динаміка цих елементів та відношень характеризує сам процес управління – дві нерозривні сторони організаційно-педагогічної системи освіти: адаптивну до соціального середовища, та внутрішню – досягнення рівноваги логічних елементів організації. Тому організаційно-педагогічний процес управління шкільним виробництвом повинен здійснюватись у цілісній єдності навчально-виробничого процесу. А поділ його на окремі функціональні структури можливий тільки умовний.

Висновки. Розглянута класифікація, розробка, прийняття і реалізація управлінських рішень є основою для моделювання більшості процесів управління взагалі й шкільним виробництвом зокрема.

У навчальному виробництві всі функціональні структури управління не повинні існувати в чистому вигляді, всі вони функціонально повинні взаємодоповнювати одна одну. На всіх рівнях розвитку виробництва необхідно враховувати завдання створення не лише матеріально-технічної бази, а й таких умов в учнівському та педагогічному колективі, в яких би найкраще проявились можливості та здібності кожного окремого учня, інженерно-педагогічного працівника, що в свою чергу повинно позитивно впливати на якість та ефективність трудової підготовки молоді.

Отже, проектуючи та створюючи організаційно-педагогічну систему управління шкільним виробництвом необхідно насамперед виходити з об'єктивних інтересів особистості і суспільства, спрямованих на перспективу.

1. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т.2. – М.: Педагогика, 1983. – С. 141 – 142.

2. Сухомлинский В.О. Проблемы воспитания всеобщно развитой личности // Вибрані твори у п'яти томах Т.4. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 396.

3. Фишман Л.И. Моделирование образовательного менеджмента // Школьные технологии. – 1999. – № 5 – С.45.

4. Мадзігон В.Н. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: Монография. – К.: Вересень, 2004. – 324 с.

5. Мильнер Б.З., Евенко Л.И., Раппопорт В.С. Системный подход к организации управления. – М.: Экономика, 1983. – 223 с.